

BIBLIKUS MOTÍVUMKÖR NAGY GÁSPÁR KÖLTÉSZETÉBEN

NAGY BALÁZS

Nagy Gáspár köteteit fellapozva rögtön feltűnik, hogy erősen kötődik az előtte járó nemzedékekhez és pályatársakhoz. Gyakran belesző műveibe személyes vallomásokat, évfordulók, nemes események, emlékező beszédek kapcsán rendre megidézi mestereit, barátait. „Költészetének leggazdagabb vonulatát a másokat megszólító, mások értékeit számba vevő versei adják.”¹ Szép példája ez a különböző szellemi tevékenységek találkozásának.² Nemcsak szellemi kötődéseinek gazdagságáról tesznek tanúságot az ilyen esszék és versek, hanem saját ars poeticáját is formálják. Bárkiről is ír, a felelősségtudat, az értékóvás vezeti tollát. Maga is vallja, „A meghalók, meghalni készülők elé egyenként nem állhatunk oda, a dolgokon máshol kellene igazítani.”³ Megtartó reményeket keres búcsúztató költeményeiben, melyeknek motívumai nem hagynak kétséget afelől, mi ennek a reménynek a forrása. „bizony beteljesedik az írás” – szól B. Nagy Lászlóra emlékezve még a pályakezdő Koronatűz kötetben (*In memoriam B. Nagy László*). „Ott látlak én / álomból riadva / nagy álmok / keresztjén” – írja Jékely Zoltán halálakor 82-ben (Kegyetlen álmat kaptam), majd az *Ezredváltó, sűrű évek* című kötetben a következőképpen búcsúzik *Czine Mihálytól*: „tenger könny zöld hajója / templomi csöndességben / fölúszik föl az Égbe” (*Reménység jegyenye*). S ahogy ő búcsúzik pálya- és kortársaktól, annak tudatában, „hogyan eljött érte / tán utoljára / az a Poprád-csobogású / hajnalillatú Estike lány / és elviszi / mint a jó halál...” (Mint a jó halál...), tőle is hasonlóképpen búcsúznak a költőtársak. „Versek zokognak asztalán, / akár az omló kápolnák” (*Ferenczes István*: Újév 2007, tovább a gyász), „Földi lámpa után, / égi lámpa előtt, / kilobban a nappal!” (*Tamás Menyhért*: N. G. halálhírére), „Mit mondasz? A Nagy Minden a barátodnak és neked az / Urad és Istened?” (*Tormai József*: Dicsérjenek téged mindenek!). A búcsúszavakban fellelhető transzcendens motívumok következetessége nem véletlen, s oka sem csupán az, hogy a halál közelsége minden alkotóban ösztönzi a metafizika irányába történő nyitást, sokkal inkább az, hogy e motívumok mindegyike „abból a jászolból való!” (Jegyzetvén szalmaszállal). Nagy Gáspár versvilágának egy olyan organikus szervezett motívumrendszeréről van tehát szó, mely a teljes biblikus és szakrális képzetkört jelenti.⁴ A bibliai motívumok megjelenése és a szakrális irányba való elmozdulás a modern költé-

¹ Görömbei András: Nagy Gáspár égi megbízása. *Hitel*, 2007. március 24.

² Ld. Vilcssek Béla: Élére állított versek. *Árgus*, 2003/10.

³ Nagy Gáspár: *Közelebb az életemhez*. Szeged, 2005. Tiszatáj, 282.

⁴ Görömbei András: *Nagy Gáspár*. Pozsony, 2004. Kalligram, 217.

setben egyre gyakoribb, hiszen az emberi ráció korlátaira való rádöbbenés egyetemes léthelyzet. Cs. *Varga István* Szent művészet című könyvében kimondja, hogy a katolikus, illetve a neokatolikus költészet egy XX. századi stílusirányzat,⁵ *Szigeti Lajos Sándor* pedig az immanens költészettörténet új stációinak tekinti azokat az állomásokat, melyek során a költő tárgyatlan büntudatára keres választ, kéri a méltósággal viselhető halált vagy hangsúlyozza az írástudó hitét és felelősségét.⁶ Lassan ki merjük mondani, hogy a művészet eleve szakrális, s csak azok az igazi kérdések, melyeknek metafizikai értelmük van. *Nagy Gáspár* számára ez nem volt kétséges, ő pályája kezdetétől magáénak vallotta azt az erkölcsi mércét, mely az istenhitből táplálkozik. Ez a bizonyosság motiválta szigorú ítélkezését, és a mély hit segítette őt, „hogy költészetében jelen legyen a megváltás bizodalma, a minden mélységekből való felemelkedés lehetősége is.”⁷ Ott élt benne a keresztény ember többre hivatottsága, s olyan jellemet dolgozott ki önmagában, mely érzékeny volt a társadalom rezduléseire és érdekeire. Hívó volt és maradt akkor is, amikor ez inkább hátrányt, mintsem előnyt jelentett. Az evangéliumi hit sziklaszilárd alapján állva semmilyen vihar nem volt képes kárt tenni jellemében. Az evangélium minden során átütött, s nála az irodalom nemcsak művészet volt, hanem erkölcs is. Pontosan érzekelte, kijózanító egyszerűséggel fogalmazta meg az emberiség elfordulását Istenről, ami hatalmas értékvesztéssel és szemléleti bizonytalansággal párosul. Az önjelében gögösen bízó ember ugyan nem Isten halálát kiáltja, de hátat fordított a *Teremtőnek*. *Nagy Gáspár* lírájából azonban nyilvánvaló, hogy kétféle dimenzió létezik, egy határolt időbeliség, ez a miénk, és a végtelen, amely az *Úr*. A keresztény hangoltság nemcsak korai ciklusaira volt jellemző, hanem egész munkásságát végigkísérte. S amíg a legtöbb alkotónál a szakrális egy sajátos vonulata az Isten-hiány, a hiátus ábrázolása is, addig *Nagy Gáspár* esetében arra látunk példát, „hogy a költő a földi létet, s a mindenség működését kétségek nélkül s gyakran a sugárzó odaadás oldottságában, a keresztény Isten maximális lét fölöttiségének kontextusában érzékeli”.⁸ A fentiek bizonyosságául, s amellet tanúskodva, hogy a verseiben megjelenő vallásos képzetek nem formális, dekorációs metaforák csupán, hanem egy egységes belső mitológia részei – s itt nem a veresszerveződésre gondolok - a következőkben két pályaszakaszának alkotásait hívom segítségül. Megvizsgálom az első kötet, a *Koronatűz* biblikus motívumkincsét, s a 2003-as Ezredváltó, sűrű évek verseit, ábrázolva annak a folyamatnak néhány fokát, melyen áthaladva a szakralitás egy összetettebb látásmód részévé vált. Megpróbálok a szövegelemek, a költői forma felől is közelíteni azt a bensőséges viszonyt, mely a bibliai forrású költői utalások mögött rejtetten munkál az alkotó és a kezét vezető abszolútum között (*Valaki ír a kezdedel*).

A *Koronatűz* számat ad a fiatal költő élményeiről, az addig eltelt 28 év mintegy determinálja versvilágát is. „A paraszti életet és a Bibliát egész apró gyermekként, ha akartam, ha nem meg kellett ismernem.”⁹ Az útjára bocsátó paraszti világról mindent igyekszik elmondani első verseiben, amiket már át meg átfonnak a szakrális motívumok. „Orgona-

⁵ Cs. *Varga István*: *Szent művészet II*. Bp. 1994. Xénia Kiadó.

⁶ *Szigeti Lajos Sándor*: „Isten nélkül isteni életet”. A modern magyar vers genealógiájához. = Sz. L. S.: *Evangélium és esztétikum*, Bp. 1996. Széphalom Könyvműhely, 12.

⁷ *Görömbey András*: i. m., 211.

⁸ *Jánosi Zoltán*: *Idő és ítélet*. Miskolc, 2001. Felsőmagyarország Kiadó, 229.

⁹ *Nagy Gáspár*: i. m., 277.

árulásban, odakünt a betlehemi angyal / jászolkarikák kötelét vágja-nyiszálja karddal.” (*Májusi Karácsonyban*) – indul a kötet a születés képeivel, ahol a krisztusi párhuzam ad értelmet az ember születésének is. Ugyanakkor az új élet kezdete már magában foglalja a halált „sejtem miként jutok / tejtől a vérig.”, s felvillannak az élet végpontjai között a szenvedéstörténet allúziói is „Könnyen bor lesz a vízből / semmiség ahhoz, mikor / igazam szegekre cserélik” (Amíg a bölcsek ideérnek). Ezekre a párhuzamokra ösztönző lehet a költő bibliai neve is (a betlehemi első király) – ahogy arra *Görömbei András* rámutat¹⁰ vagy ahogy a költő írja *Anyámmal hófehérülök* című versében: „betlehemi első királynak innen elszököm”. A harmadik vers témája már a szülői háztól való elválás, de a tárgyias szemléleti elemek továbbra is a bibliai motívumokhoz kapcsolódnak. Az önmegszólítás siettetti az elválást a gyermekkor színhelyétől, *Baltavár-Názarettől* „Ijod el szíved Názarettből!” (*Lopd el!*), de az elhivatottság érzése mellett a Heródes elől menekülő Jézus képében a védtelen gyermekség érzése is hangsúlyozott. A *Csíkó I.* című vers visszaugrik az időben, egy háborús karácsonyt idéz. Az édesapa visszaemlékezésében megjelennek a történelem borzalmas képei, melyeket paradox módon csak felerősítenek a versbe illesztett karácsonyi éneksorok „di-cső-ség, di-cső-ség, / menny-ben az Istennek” ... „békes-ség, föl-dön / az em-ber-nek”. A *Sürgönyök* című költeményben folytatódik a jelölt tendencia, de a zárósorok – „üzengeti egy kisfiú nekem / hogy a lesz is csak a volt” – előlegeznek egy jónéhány évvel későbbi kötet-címet – „Múlik a jövőnk” – és annak téma-világát, ahol már a jövő is a múlté. Az alapprobléma változatlan a József Attila-i gondolkörhöz képest: „Csak ami nincs, annak van bokra, / Csak ami lesz, az a virág. / Ami van, széthull darabokra”.¹¹ A versben egymásra úztatott filmkockákként jönnek a gyermeki emlékek a *Vas megyei* faluban élő katolikus családból: „jönnek Szent Mihály lován a halottak a családból, rokonságból, huszadik szomszédból, ezüstös füstöltől lóbakol utánuk, és értetlenül hallgatom a circumdederunt-ot”¹². A ciklus záróversének biblikus párhuzama egyszerre mutat esettségét és kiszolgáltatottságot, de ugyanakkor elhivatottságot. Az önerősítő jellegű mózesi vesszőkosár motívum rimel a már említett születést idéző versre (Amíg a bölcsek ideérnek) s ahhoz hasonlóan szintén megjeleníti a halált és a szenvedést is, ami itt már konkretizálódik kozák-szurony és tehervonat képében (Ne fonjatok nekem vesszőkosarat!).

A *Birtokom* című ciklusban bővül lírájának szemhatára, de a közvetlen életrajzság még mindig meghatározó. A távlatokat kereső, ám „birtoka” korlátaiba ütköző ifjú jelenik meg előttünk „nöttem és loholtam oda-vissza a falakig” (*Születésnapomra*), aki egyelőre a biztonságot adó otthon falai közül szemléli a világot, s még korai élményei is kapuk közé zártak (*Kapuk közt ennyi az élet*), egészen addig, amíg át nem vezeti ezeket az élményeket egy hang a szakralitás szférájába „halk rorátés harangzúgás / közeledne a megváltás?”. A harangzó motívum a későbbi ciklusokban és kötetekben is többször előfordul, „mert ameddig egy harang szól / és a tájban áll kőkereszt / Isten addig ott araszol / ladi-kodban s veled evez.” (*Hullámozó vizeken kereszt*). A versekben asszimilálódó gazdag hagyománynak része az egyházi év is, katolikus ünnepeivel: „a fájdalom bennem fogva van,

¹⁰ Görömbei András: i. m., 48.

¹¹ Szigeti Lajos Sándor: „Jézusos fejelehajtvá”. Nagy Gáspár: Múlik a jövőnk. = Sz. L. S.: *Evangelium és esztétikum*, Bp. 1996. Széphalom Könyvműhely, 215.

¹² Nagy Gáspár: i. m., 278.

/ készül advent előtti születés.” (*Advent előtti*); „Február második napján 'Látták szemeim az üdvösséget'” (*Gyertyaszentelő*); „A fónszél szaporán belekap a lángba, / lesz elég hamu majd Hamvazószerdára.” (*Gyújtogató, hamvazkodó*); „halottak napjára, Szent Mártonra / már meg sem érkezek” (*Anyámmal hófehérülők*); a *Stáció-járás* című vers bár közvetett utalásokat tartalmaz (áruló csókok, kisorsolt köntösök), *Jézus nagy-pénteki keresztútjának* tizennégy állomását folytatja. Az ünnepek mellett imák és énekek egyaránt érzékeltetik az Istenhez való viszony jellegét. Hol az egyház legrégebbi, Istent dicséző hálaénekéből emel be egy-egy sort: „e csöppnyi falvak népe / csöppnyi templomokban / haranglábakban föláll / hazaindul / s visszhangozzák a léptek: / Ne hagyj soha szegényt érnem! / Ne hagyj soha szegyent érnem!” (*Te deum*); hol az ismert karácsonyi ének szavai szólnak meg: „fenyőkoronás pillanatban / jászoltérdeinken ringassuk meg / a kisdedet, hát »fel nagy öröme«” (*Anyámmal hófehérülők*); hol az Irgalmasság anyjához szóló ima sorát építi be a versbe: „Számlálom össze a holtakat, / »ha a szükség kínja nagy«” (*Advent előtti*). A konkrét idézeteken kívül gyakran az ima mint cselekvésforma jelenik meg evidenciaként a bibliai alapozottságú költészet belső rendjében. Ez felettebb igaz az *Ezredváltó, sűrű évek* című kötetre: „Anyámat látom / nehezen lép már / kékülő ajkán / Mária-zsoltár” (*Látok világotra*); „így ragoztam magamban / a napi kötelező zsolozsmát” (*Hózárat nyitogattam*); „Imát mondtam s meghallá / Havat küld a Hegy alá” (*Ment Valaki Hegyen át...*). A fenti kötet két költeménye különös figyelmet érdemel ebben a kontextusban. Az Ima című vers az Istennel való beszéd létmódjáról gondolkodik olyanformán, hogy közben nyilvánvalóvá válik a maga szabta egyértelműség törvénye, amit költészete mércéjének tekint. „A lehuny szemek mögöttiben” létrejövő istenkapcsolat személyességet, közvetlenséget sugall ebben az önvallomásban. A „méc s örök fénye” a megváltás fényére nyitja meg szemünket, a „nem innen, hanem onnan” hallatszór orgonahang pedig fülünket nyitja meg a transzcendens iránti érzékenységre. A palindrómával érzékelteti a szerző, hogy „ami ima, az / már az elejétől a végéig / megfordítva is ugyanaz marad” – azaz a lét minden szféráját a hit misztériuma hatja át. Az utolsó strofában a váratlanul kinyíló szirmos ejtőernyő a lelki készenlét üzenetét hordozó szókép. Az Előkészület az imához című vers már egészen más aspektusból közelít. A máskor békés menedéket jelentő, Istenhez intézett szó most másokért szól „Mondj egy imát értük”, bizonyítva, hogy a szakralitás kérdéseit boncolgató költő a közügyekkel kapcsolatosan nagyon is racionális látásmóddal bír. „A keresztényi magatartás, a bibliusság egyáltalán nem zárja ki, hogy a történelemről, a nemzetről, vagy ha úgy tetszik, aktuális közügyekről beszéljek.”¹³ Ehhez persze a „félelem nélküli lét költőjének”¹⁴ kellett lenni, hiszen akikért az imának szólnia kell, „nagyon is tudták / hogy mit cselekszenek / kit figyelnek / kit jelentenek”. Műveiben megkérdőjelezhetetlen bizonyossággal ötvözte a magyar nemzeti értékeket a kereszténységgel. „A biztos istenhit és a nemzeti hagyományok tisztelete a hátszaga annak az írásokban sokszor említett ezredfordulós költészeti ívnek is, amely megújította és új színnel gazdagította a kereszténységen nyugvó magyar költészetet.”¹⁵ A közéletiség és a vallás egyszerre lett tudatformáló erő műveiben.

¹³ Nagy Gáspár: i. m., 456.

¹⁴ Görömbei András: i. m., 192.

¹⁵ Petrik Béla: A Magyarai NAGYúrhoz. *Hitel*, 2007. március, 52.

A versbefoglalt konkrét ima- és énekszavak mellett jellegzetes mozzanat a szentírási helyszínek megidézése. Nagy Gáspár már indulásakor a félelem nélküli lét költője volt a jól ismert és sokszor idézett vezérlő elvekkel: „Emlékezni, látni, megnevezni és sohasem félni”. Személyiségének sajátja volt a szakrális lehetőségek felkutatása, mégha világosan is látta, hogy „mily kockázatos ma / megint elindulni / Betlehem iránt.” De meg volt győződve, hogy el kell indulni, még akkor is, ha „se út... se félelem...” (*Se út... se félelem*), mert „kell valami szabadítót mondani / a kapuk alatt / mielőtt tompán becsukódnak” (*Szabadítót mondani*). Átvezet ez az út a „damaszkuszi Sugárúton” (*Mai zsoltár-kivonat*) és „a lélek Genezáreti taván”, s tudja, át kell kelnie „az Olajfák hegyén” (*A fény megérkezik*) is. A *Szabadítót mondani* ciklus már címében is evangéliumi toposz, természetesen társadalmi vonatkozásokkal. Költői küldetéstudat fogalmazódik meg ebben az ars poeticában, s nyilvánvaló, hogy „a szakrális tartomány felől is erős ösztönzéseket kapott a költészet fogalmának kitágításához s a verset történelembefolyásoló eszköznek, tudatformáló erőnek, a szolidaritás kifejezőjének valló közéletiséghez, így műveinek politikáló aspektusához is”.¹⁶

Kultúrélmények sokrétű asszimilációját mutatja az *Egyetlen életünk* című vers, melynek paradox képei figyelmeztetnek a lefokozott létezés elembertelenítő hatására. Abban a világban, melyben „Dobog az urnák csendje”, s melyben „az ember már befelé köpne”, csak egyetlen feladat marad: „meg kéne maradni, túlélni őket”, a júdásokat, mert „sürgetik egyetlen életünket!” (*Egyetlen életünk*). Nemcsak az individuuum egyszeri és megismételhetetlen léte került veszélybe, hanem annak a nemzetnek is, mely „szentségtartóként égre mered”, s a legnehezebb körülmények között is Istentől várja a segítséget. A vers már ekkor jelenti „a MIDENT”, előképeként a több mint húsz évvel későbbi gondolatoknak, ahol „Isten hatalmas verse / a teremtett Világ.” (*Isten költeménye*). Az *Ezredváltó, sűrű évek* költeményeiben a bölcséleti irányultság összekapcsolódik a számvetés szűkségletével. Ebben a versvilágban a történelmi jelenlét és a túlélés mellett az is fontosá válik, hogy a világban, mint Isten örökkévaló és tökéletes költeményében nyomot hagyjon az ember, akinek saját érdeke, hogy igennel tudjon válaszolni a kérdésre: „hogyan ebben a nagy versben / akár csak egyetlen betű hurkában is / ott van-e a te grafitporod?” (*Isten költeménye*). Nem pusztán művészi küldetés ez, keresztény motiváció is afelé a magatartási és mentális mérték felé, melyhez a változó világ tényei folyamatosan hozzá mérhetők. Szüksége van erre a mértékre a költőnek, de szüksége van az egyes szám második személyű megszólítottnak, kifejezve az általános emberi összetartozást. A mélyen átélt egzisztenciális gondok ugyanúgy részei a privát létezésnek, mint a nemzet létének, melynek „útja mindkét véginél / tömegsírokig ér el”, s e diszsonáns élmények miatt időnként az alkotó is „Varrná vissza a szavakat, ha nem lehet / már megsem-született vagy MESSIÁSI!” (*Kristály-havazás idején*). E versnek, s más költeményeknek is alapmetaforája a hó, a havazás, mely közvetlenül nem bibliai motívum, de a tisztaság jelképeként ehhez a fogalomkörhöz tartozik. Gyakran valami mítoszívó növelt, világot beborító havazás képe bontakozik ki előttünk. Alapmotívuma ez Nagy László költészetének is, de nemcsak neki, „mert jóformán az egész magyar irodalomban föllelhető: a kuruc szegénylegény piros csizmájának nyomát befedő hótól kezdve a *Vörösmarty* szabadságharc utáni döbbenetét

¹⁶ Jánosi Zoltán: *Idő és ítélet*. Miskolc, 2001. Felsőmagyarország Kiadó, 241.

érezkeltető havon át »Most tél van és csend és hó és halál« *Illyés* képverséig, a hókásás, téli, *Újévi ablakig*, és tovább.¹⁷ Természetesen *Nagy Gáspárnál* sem mindig ugyanazzal a jelentéstartalommal töltődik meg e kép. Teljesen más képzeteket hív elő belőlünk a Kormos Istvánt idéző ugyanakkor *Weöres Sándort* is eszünkbe juttató „Nakonxipánban hulló hó” (*A tél elé*), vagy az a fehérség, melyben az író oldódik fel: „álom leszek, méreg leszek / vagy hó! – mindent belepek, / rálicitálok az időkre, már / tízforintos pelyhekkel jövök” (*Anyámmal hófehéřülök*).

A *Koronatűz* utáni kötetekben megújulva élnek tovább a hagyományos motívumkincs elemei, a költői kifejezésmód és szemlélet egyénibb lesz a biblikus toposzokat illetően is. A konkrét történelmi tényekből építkező versekben a bibliai párhuzamok már nem a fiatal költő önerősítő gesztusai, hanem bizonyságok a kereszténység magyarságot megtartó értékéről. S nemcsak a magyarságról van szó ebben a motívumrendszerben, hanem arról az egyetemes regiszterről, arról az általános sugallatról, ami még inkább emeli ennek a költészetnek az értékét. Hogy az ő szavaival éljek: „ha a keresztéről, a szögekről vagy *Krisztus* bármely tettéről beszélünk, ebben a nagyon elkeresztényietlenedett *Európában* is mindenki érti – épp a közös nevező (egy nagyon is meghatározott szimbólumvilág) révén.”¹⁸ Számos sor illeszkedik ilyenformán egy jellegzetes nagy motívumrendszerbe, s ugyanakkor része lesz az immanens költői egésznek. Olyan szemléleti gazdagságról és felelősségtudatról tanúskodik ez a poétika, mely a profanizálódás veszélyét hordozó világban az egyetlen támpont lehet az értékek melletti döntésben. Alkotó és befogadó szempontjából is szükséges ugyan a racionalizált látásmód, de a csak ok-okozati összefüggések által láttatott világ egyneművé válik, ahonnan az emberi cselekvés kiszorul. Tettek nélkül pedig nem lehet megővni a létnek értelmet adó – sokszor a transzcendensben megfogható – értékeket. Tudta ezt *Nagy Gáspár*, az író, akinél a tett a szó volt, s a szó, a versírás kegyelem volt, s a személyes és a vallási alapon nyugvó hit nem vált el, hanem összefonódott a transzcendenciák ölelésében. Ugyanígy fonódik össze költészetében a konzervatív és a modern, a hagyományörző és a megújító, hogy irányt mutasson az élet kiemelt pontjait kereső, egyszerre szent és profán vonzásába helyezett embernek. Így lehet egy „egyenes testtartással” írt „élére állított vers” kenyér és vér.

¹⁷ Tűskés Tibor: *Nagy László: Inkarnáció ezüstben. Tiszatáj, 1995/7. 58.*

¹⁸ *Nagy Gáspár: i. m., 455.*